

XVII. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞAİRLERİNDEN SÂBİR PÂRSÂ (Hayatı ve Eserleri)

Kâzım YOLDAŞ*

A Seventeenth Century Mevlevî Poet: Sâbir Pârsâ (His biography and works)

Sâbir Pârsâ, a seventeenth century Mevlevî poet, was born in Gelibolu. He joined the way of Mevlevî by means of his uncle Ağa-zâde Muhammed Efendi. After his uncle's death Sâbir became the sheykh of Gelibolu Mevlevî-hâne in place of his. Because of the prohibition of "semâ"¹ he left this task and became professor and judge in different places. Some time later, he turned to former his duty. He was successful in Persian poetry as well as in Turkish poetry. In this study Sâbir Pârsâ's life, art and works will be described and assessed.

Keyword : Sâbir Pârsâ, Mevlevî, poet, biography, Ottoman poetry.

I. Hayatı

Asıl adı Muhammed'dir. Kaynaklarda "Sâbir"¹, "Sâbir Pârsâ"², "Sâbir Muhammed Pârsâ Efendi"³, "Pârsâ Muhammed Efendi"⁴, "Ağa-zâde Sâbir Pârsâ Muhammed Efendi"⁵, "Dede Sâbir Pârsâ"⁶, "Pârsâ Sâbir Muhammed Dede"⁷ gibi

* Dr., İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi. E-mail: kyoldas@jionu.edu.tr

¹ Mustafa Safaî Efendi. *Tezkire-ı Safaî (Nuhbetü'l-Âsâr min-Fevâ'idü'l-Eş'âr)*. Haz.: Pervin Aynagöz. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Elazığ, 1988. s. 289.

² Güftü. *Teşrifâtü'ş-Şu'arâ*. İstanbul Üniv. Ktp. No. TY. 1533. s. 690a.

³ Âsım. *Zeyl-ı Zubdetü'l-Eş'âr*. Ali Emiri Efendi Manzum Eserler (Millet Ktp.) No: 1326. s. 22. Mehmed Sureyya. *Sicill-ı Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. C.5. İstanbul. 1996. s. 1410. Aynı sayı da farklı bir şahıs zannedilerek "Sâbir Dede (Pârsâ) başlığı ile kaydedilen bilgiler de aynı şahsa aittir

⁴ İsmail Behî. *Nuhbetü'l-Âsâr ı-Zeylî Zubdetü'l-Eş'âr*. Hazırlayan: Abdülkerim Abdülkadiroğlu. Ankara. 1985. s.248. Şeyhî Mehmed Efendi. *Vakâyı'u'l-Fuzalâ, Şakâ'ık-ı Nu'mâniye ve Zevilleri*. Hazırlayan. Abdülkadir Özcan. C. 3. İstanbul. 1989. s. 467.

⁵ Mehmet Nâil Tuman. *Tuhfe-ı Nâ'îli*. Hazırlayanlar. Cemâl Kurnaz, Mustafa Tatçı. C. II. Ankara. 2001. s. 527.

⁶ Esrâr Dede. *Tezkire-ı Şu'arâ-yı Mevlevîyye*. Hazırlayan Namık Kemal Aras. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara. 1986. s. 188. Ali Unver. *Semâ-hâne-i Edeb*, İstanbul 1309. s.129.

lâkaplarla anılır. Mevlevî büyüklerinden Gelibolulu Ağa-zâde Muhammed Dedenin kardeşi Mustafa Efendinin oğludur.⁸ Kendisi de bir asker olan Mustafa Efendi⁹, yeniçeri ağalığından emekli Kara Hasan Ağanın oğludur¹⁰. Bu sülâleye verilen “Ağa-zâde” lâkabının bu zattan ileri gelmesi muhtemeldir. Kaynaklarda şairin doğum tarihi belli değildir. Alim ve fazıl bir zat olan amcası Muhammed Dedenin yanında iyi bir tahsil görmüş olan Sâbir, yine onun etkisi ile Mevlevî tarikatına girmiştir. Amcası, çevresinde çok saygın ve etkin bir kişiliğe sahipti. Gelibolu Mevlevîhânesi’ni o yaptırmıştır¹¹. H.1063/ M.1652-53 yılında amcasının vefatı üzerine, Sâbir Pârsâ onun yerine Gelibolu Mevlevîhânesi şeyhi olmuştur (ölümünden 27 sene önce).

Şair H.1076/ M.1665 yılında Mevlevî tarikatında sema ayini yasaklanınca¹² dostu Şeyhülislâm Minkârî-zâde Yahyâ Efendinin teşvikiyle 13 sene devam ettiği şeyhliği bırakıp mollalık mesleğini tercih etmiş, yerine Kalender Mahmud Dede geçmiştir. Bu durumdan dolayı Sâbir Pârsâ ve Minkârî-zâde Efendi, Mevlevî kaynaklarında tenkit edilmiştir. Esrâr Dede bu konuda şöyle der:

⁷ Bursalı Mehmet Tahir Efendi. *Osmanlı Muellifleri*, C.1. İstanbul, Tarihsiz, s.175.

⁸ Bursalı Mehmet Tahir. *age*. s.175: Komisyon, *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*. C.II. İstanbul, 1967. s.447: Gelibolu Mevlevîhânesi arşiv kayıtlarına göre Ağa-zâde Muhammed Dedenin kardeşi Âsaf Ağanın oğludur. Bkz.: (Barihüda Tanrıkorur, “*Gelibolu Mevlevîhânesi*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 14, s. 6.)

⁹ Mehmed Süreyya. *age*. s. 1410.

¹⁰ Mustafa Sakıp Dede. *Sefîne-i Nefîse-ı Menâkıb-ı Sülâle-i Zekiyye-i Mevleviyye*. İstanbul Üniv. Ktp. T. 2516. C.2. s. 27.

¹¹ Mehmed Süreyya. *age*.. C. 3, s. 968: “Sakıp Dedenin Sefînesinden öğrenildiğine göre (C.II, s 26-37) Ağa-zâde gençliğinde malını mülkünü kardeşi Âsaf Ağaya bağışlayıp dünya ile ilişkisini kesmiş ve Konya Mevlânâ Dergâhı’nda I. Bostan Çelebinin müridi olup çile çıkarmıştır. Uzun yıllar matbah-ı şerifte hizmet ettikten sonra hilafet alıp maceralı bir seyahatin arkasından Gelibolu’ya dönmüş ve Gelibolu Mevlevîhânesi’ni inşa etmiştir. Zamanın Kaptan-ı Deryası Ohrili Hüseyin Paşa veziriâzam olduktan sonra (Mart 1621) Beşiktaş Mevlevîhânesi’ni yaptırıp Muhammed Dedenin ilk postnişin olmasını istemiş. böylece her iki mevlevîhânenin meşihatini birlikte yürütür. Ancak Hüseyin Paşanın II. Osman’la birlikte öldürülmesinin (Mayıs 1622) arkasından Beşiktaş Mevlevîhânesi postnişinliğini bırakmıştır. Sakıp Dedeye göre daha sonra babası Kara Hasan Ağanın yanında yetişen IV. Murad’ın veziriâzama Kemankuş Kara Mustafa Paşa Muhammed Dedenin maddi ve manevi koruyucusu olmuştur. Evliya Çelebi de Ağa-zâde’nin ders ve sohbetlerinde bulunup mübarek ellerini öptüğünü yazmaktadır. (Seyahatnâme, V. 317).” (Barihüda Tanrıkorur. *a g.md*. s. 6: Abdülbâki Gölpinarlı. Mevlevîliğin “istivâ” konusunda Hurûfilikten etkilendiğini belirterek Sâbir’in tahmis ettiği Ağa-zâde’nin gazelinı örnek gösterir. Bu gazelin Sâbir’in tahmininde yer almayan üçüncü beyti şöyledir:

Sî vü dü hat oçuduğ yârûn cemâlinden ‘iyân

İstivâ remzini bildük ümmet-i vustâ bizüz

¹² Şeyhî. *age*.. s. 467. Mevlevîler tarafından “yasağ-ı bed” terkihiyle tarih düşürülen sema ayininin yasaklanması konusu için bkz. : (Dr. Kenan Erdoğan. *Niyâzi-ı Mısri Divanı*, Ankara, 1998. s.I.XXIII; Abdülbâki Gölpinarlı. *age*. s. 167: Mustafa Kara. *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*. İstanbul, 1990. s. 101.)

“Minķârî-zâde ile müvâneset-i nâ-becâları olup âhir rubûde-i dâm-ı iġfâli ve tariķ-i Mevlevî’den taraf-ı Mevleviyyete düşürüp...”¹³

(Minkârî-zâde ile yersiz dostlukları olup sonunda onun yanılma tuzağına kapılarak Mevlevîlik yolundan mollalık mesleğine düşürülüp...).

Ali Enver de Esrâr Dede gibi:

“... böyle bir çekirdekten yetişme dervîşi ehîbbâsından olan Minķârî-zâde çengâl-i minķârîyla kökünden çıkarıp tariķa-i Mevleviyyeden taraf-ı Mevleviyyete aşmıştır.”¹⁴

(böyle bir çekirdekten yetişme dervişi dostlarından olan Minkârî-zâde gagasının çengeliyle kökünden çıkarıp Mevlevîlik yolundan mollalık cephesine aşmıştır). der.

Vakâyi ’u’l-Fuzalâ’ya göre Sâbir, önce H.1076/ M.1665 yılında memleketi olan Gelibolu’da Muhammed Efendi Medresesinde müderrisliğe başlamış, aynı yılın Cemâziyülevvel ayında Murtazâ Efendi yerine Edirne’de Emîniye medresesinde, H.1078 (M.1667) Recep ayında Tâcî İbrahim Efendi yerine İstanbul’da Câmî-i Atik medresesinde müderrislik yapmıştır. H.1079 (M.1669) yılı Zilkâde ayında Muhtârî Mustafa yerine Bosna kadısı oldu. Bir yıl sonra H.1080 (M.1670) Zilkâde’sinde buradan ayrılmış, H.1082 (M.1671) senesi Cemâziyülâhîr’inde Sahafşeyhi-zâde Abdülbâkî Efendi yerine Sofya kadısı olmuş, H.1084 (M.1674) Şevvâl’inde buradan da azledilerek H.1087 (M.1676) Ramazan ayında Filibe kadısı olmuştur. H.1090 (M.1679-80) Rebiyülevvel ayında bu görevden ayrılarak memleketi olan Gelibolu’ya dönmüş, 14 sene sonra tekrar Mevlevîhâne’ye şeyh olmuştur¹⁵.

Şairin tekrar Mevlevîliğe dönüşünü Esrâr Dede şöyle ifade eder:

“Ve ba`dehu intibâh-ı ‘âdi ile tekrâr Gelibolu cânibine ‘atf-ı ‘inân-ı nuķûl ve`atabe-i `ulyâ-yı mürşid-i a`lâlarında Mevleviyyeti ilkâ ve külâh-ı nemed-i Mevleviyyeyi iksâ edip...”¹⁶

(Ve daha sonra âdeti üzere bir uyanış ile tekrar dönüş dizginini Gelibolu yönüne çevirip yüksek mürşitlerinin yüce eşiğinde mollalığı atarak Mevlevîliğin keçe külâhını giyinip...).

Ali Enver ise hakarete varan sözler sarf eder:

“Ba`dehu dönmeye alışmış olan bu dönek dede yine dönüp Gelibolu’ya gelerek imâme-i Mevleviyyeti ilkâ ve sikke-i Mevleviyyeye iktisâ itmiş...”¹⁷

¹³ Esrâr Dede. *age.* s. 189.

¹⁴ Ali Enver. *age.* s. 129.

¹⁵ Şeyhî. *age.* s.467.

¹⁶ Esrâr Dede. *age.* s. 189.

¹⁷ Ali Enver. *age.* s.129.

(Sonra dönmeye alışmış olan bu dönek dede yine dönüp Gelibolu'ya gelerek mollalık sarığını atarak Mevlevilik külahını giymiş...).

Sâbir Pârsâ'nın bu ikinci şeyhliği uzun sürmemiş, aynı yıl H.1090/ M.1679-80'de vefat etmiş ve Yazıcı-zâde Mehmed Efendinin mezarı civarına defnedilmiştir¹⁸. *Beliğ Tezkiresi*'nde¹⁹, Şeyhî'nin *Vakâyi'ü'l-Fuzalâ*'sında²⁰ ve Müstakim-zâde'nin *Mecelletü'n-Nisâb*'ında²¹ ise şairin vefat tarihi H.1091/M. 1680 olarak geçer. Behcetî mahlaslı bir şairin, Sâbir Pârsâ'nın ölümü için yazdığı şu tarih manzumesi de H. 1090 tarihini göstermektedir:

Dâr-ı dünyâdan çekildi Pârsâ gibi vücûd
Gelmeye zâtı gibi zü- fûnûn-ı müşkil-güşâ
Hâtif-i gaybî anun ey Behcetî târîhini
Didi lutf-ı Hağla şâd-âb ola rûh-ı Pârsâ = 1090²²

Osmanlı Müellifleri ve Sicill-i Osmani'de şairin, Abdülbâkî adında bir oğlu olduğu ve faziletli biri olup Kâşânî'nin Bedâyi'ine haşiyesi ve bazı risaleleri bulunduğu, H.1147/ M.1734'de İstanbul "Muhammed Pârsâ"²³ ve yalnızca "Pârsâ"²⁴, *Gül u Nevruz* mesnevîsinde ise "Sâbir Muhammed Pârsâ"²⁵ mahlâsını kullanmıştır. Bu konuda Safâyi "Pârsâ mahlası ile meşhûr lakin eş'arı Sâbir mahlası ile mezkûrdur."²⁶ der.

Sâbir'in Mevlevî şeyhliğini bırakıp mollalığa geçişi, öteden beri İslâm toplumunda var olan tekke-medrese çatışmasına aykırı bir örnek teşkil eder. Çünkü medresenin büyük bir âliminin tekkenin küçük bir şeyhine bağlanıp ona mürit olması çok görülmüştür. Mevlevîliğin pîri Mevlânâ bunun en ünlü misalidir. Bu olay, sema ayininin yasaklanması ve devletin tekke ve zaviyelere karşı olumsuz tavrının yanısıra, şairin kişiliğinde ilmin, tasavvufun daha ağır bastığına bir işaret olabilir. Nitekim Sâbir'in, *Dîvân*'ında, amcası Ağa-zâde'nin gazeline yazdığı tahmis dışındaki şiirlerinde, tasavvufun tesirinden çok, ilim ve hikmet hâkimdir. Şairin, mantık kitabı yazması ve klasik şiirimizde pek alışılmadık tarzda

¹⁸ Mehmet Nâil Fuman, *age*, s. 527. Komisyon, *age*, s. 447. *Osmanlı Müellifleri*'ne göre Mevlevî dergâhına gömülmüştür, bkz. (Bursalı Mehmet Tahir Ef., *age*, s. 175.)

¹⁹ İsmail Belîğ, *age*, s. 249.

²⁰ Şeyhî, *age*, s. 467

²¹ Müstakim-zâde Sa'adeddin, *Mecelletü'n-Nisâb*, Süleymaniye Ktp (Halet Ef.) No: 628, s. 129a

²² Sâbir Pârsâ, *Dîvân*, İstanbul Üniv. Ktp. No. F.2937, yk 60b, Komisyon, *age*, s. 447

²³ Sâbir Pârsâ, *Dîvân*, Reşit Efendi (Millet Ktp.) No 765/1, yk 7b, Sâbir Pârsâ, *Dîvân*, İstanbul Üniv. Ktp. No F 2937, y 12a. Meşhur mutasavvîf Muhammed Pârsâ (öl H 822/ M 1420) ile Sâbir Pârsâ'nın nesebi bir bağı olduğuna dair gördüğümüz kaynaklarda her hangi bir bilgiye rastlamadık

²⁴ Sâbir Pârsâ, *Dîvân*, İstanbul Üniv. Ktp. No F 2937, yk.10b, Sâbir Pârsâ, *Dîvân*, Reşit Efendi (Millet Ktp.) No 765/1, yk 8a

²⁵ Bkz. Sâbir Pârsâ, *Gül u Nevruz*, İstanbul Üniv. Ktp. No F 1685, yk.2a

²⁶ Mustafa Safâyi Efendi, *age*, s. 289.

şiiirinde mantık terimlerini kullanması onda ilmin daha ağır bastığını gösterir. Dîvânından seçilen aşağıdaki beyitler bunun çarpıcı örnekleridir:

Hem müttehidü'l-cins idi elfâz ile ma'nâ
 Hem müttefikü'n-nev' idi gonca ile hem hâr²⁷
 İsbât iderdi 'aql cevâz-ı teselsüli
 Fazlın ideydi cevher-i evvel eger şumâr (yk.4a)
 Hüccet-i inniyyesin izhâr idüp gülzârda
 Neş'e-i sâniyi isbât eyledi bürhân-ı gül (yk.6b)

Sâbir Pârsâ'nın üslûbundaki bu düşünce, hikmet ve mantık sentaksı, yaşadığı dönemin modası olan Sebki Hindî tesirinin sonucu olabilir. Nitekim dostu Şeyhülislâm Minkârî-zâde, o devirde "Urfî-dân" olarak tanınan ve ünlü Sebki Hindî şairi Urfî'nin etkisinde kalan ve şiirlerini şerh etmeye çalışan bir edebî muhitin ileri gelenlerinden idi.²⁸ Yine aynı muhite mensup olan Edirne Mevlevîhânesi şeyhi Neşâtî de Sâbir'in amcası Ağa-zâde Muhammed Efendinin dervişi ve talebesi idi.²⁹ Dolayısıyla her ikisi de Mevlevî şeyhi olan Sâbir ve Neşâtî aynı zatın terbiyesinde ve aynı kültür çevresinde yetişmişlerdir. Bu da Sâbir'in Sebki Hindî'ye aşina olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Farsça bir gazelinde kendisi de bu hususu şöyle dile getirir:

Sâbir İn ez-eser-i tûti-i Hindistân'est
 Ki zı-feyz-i nefeseş şî'r-i terî peydâ şod (yk.14b)

(Ey Sâbir, bu (şiir), Hindistan papağanının etkisiyledir ki onun nefesinin feyzinden yeni bir şiir meydana çıktı.)

Feyzî'nin:

Der-meykede imrüz ne cām u ne şarābest
 İn-hā heme ez-muhtesib-i hāne-ḥarābest (yk. 9b)

(Meyhanede bugün ne kadeh ne şarap var. Bütün bunlar evi yıkılası muhtesipten dolaydır.)

matla'ı ile yazdığı mütekerrir müseddes yine bu etkinin bir göstergesidir.

Güftü, Tezkire'sinde Sâbir'in ifadelerini nükte ile süsleyerek, hoş bir söyleyişe sahip olduğunu ve mana âleminin dilencilerinin onun şairlik yeteneğinden yararlanmaya çalıştıklarını ifade eder:

Biri hem semt-i nüktede hoş-sāz
 Sâbir Pârsâ-yı nükte-tırāz

²⁷ Sâbir Pârsâ, *Dîvân*, Reşit Efendi (Millet Ktp.), No. 765/1, yk.2a. Bundan sonraki atıflar *Dîvân*'ın bu nüshasından alınmış olup yaprak numaraları beyitlerin yanında verilmiştir.

²⁸ Neşâtî, *Şerh-i Muşkilât-ı Ba'z-ı Ebyât-ı Urfî*, Hazırlayanlar: Süleyman Çaldak, Kâzım Yoldaş, Malatya, 2000, s. 54.

²⁹ Bayram Ali Kaya, *Neşâtî*, Şûle Yayınları, İstanbul, 1998, s.21.

Lutf-ı tab‘ından eyler istîfâ
Pârsâyân-ı ‘âlem-i ma‘nâ³⁰

Sâbir Pârsâ'nın üzerinde ilim ve tasavvufta olduğu gibi şiir sahasında da amcası Ağa-zâde'nin etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Sâbir'in tahmis ettiği sûfiyâne neşve ile söylenmiş:

Vâris-i ‘ilm-i ledünnî âdem-i ma‘nâ bizüz
Vâkıf-ı sırr-ı rumûz-ı ‘alleme'l-esmâ bizüz (yk.8b)

matlalı lirik gazeli Ağa-zâde Muhammed Efendinin iyi bir şair olduğunu göstermektedir. “Hakîkî” mahlası³¹ ile şiirler yazan bu Mevlevî dedesinin kaynaklarda dîvânından veya herhangi bir eserinden söz edilmemiştir.

Safâyî'nin “şeyh-i Mevlevî ve nâkil-i Mesnevî-i Ma‘nevî”³² diye tavsif ettiği Sâbir'in, bağlı olduğu Mevlevî tarikatının pîri Mevlânâ Celâleddin Rûmî'den etkilenmemesi de mümkün olmasa gerek. “Sultân-ı Âşıkîn” olarak yâd ettiği Mevlânâ için yazdığı kaside ona karşı şairin duyduğu derin saygı ve hayranlığın tezahürüdür.

Sâbir'in Farsça şiirlerinde Mevlânâ'nın yanı sıra Urffî'nin etkileri de görülür. Dîvânı'nda yer alan:

Zı-goftârem mahabbet mî-terâved
Zı-her-müyem nedâmet mî-terâved (yk.14a)
(Sözlerimden sevgi damlar. Her bir kılımdan pişmanlık damlar.)

matlalı gazel, Urffî'nin:

Zı-çüşmem âb-ı hasret mî-terâved
Zı-her-müyem şikâyet mî-terâved³³
(Gözümden hasret yaşları damlar. Her bir kılımdan şikayet damlar.)

matlalı gazeline naziredir. Yine şu beyitte Sâbir, Urffî'yi üstat kabul eder ve şiirinin mükemmeliyetini ilan eder:

Be-‘işvehâ-yı tu nâzem ki bâ-metânet-i hüsn
Çu şi'r-i ‘Urffî-i ustâd cümle matbû‘est (yk.11b)

(Senin işvelerle öğünüyorum ki güzelliğin metaneti bakımından Üstat Urffî'nin şiiri gibi her yönüyle mükemmeldir.)

*Safâyî Tezkiresi'*nde Sâbir Pârsâ'nın, asıl adı Mehmet olup Na'tî mahlası ile şiir yazan bir talebesinden bahsedilir. Bu zatın uzun zaman Sâbir'e hizmet edip ondan ders aldığı ifade edilir.³⁴ Aynı zamanda *Sâbir Pârsâ Dîvânı*'nın İstanbul

³⁰ Güftî, *Tezkire-i Güftî*, İstanbul Üniv. Ktp. No. 462/11, yk.291a.

³¹ Mehmet Nâil Tuman, *age*, s. 47.

³² Mustafa Safâyî Efendi, *age*, s. 289.

³³ Cevahirî, *Kulliyât-ı Urffî-Şîrâzî*, Tahran, 1369, s. 302.

³⁴ Safâyî, *age*, s.556.

Ünv. Ktp. No. T.1685 numaralı nüshasının müstensihisi olan bu şairin, adı geçen nüshanın sonunda bir kasidesi bulunmaktadır. Yine *Dîvân*'ın Reşit Efendi (Millet Ktp.) No.765/1 numaralı nüshasının müstensihisi olan Rif'atî mahlaslı şair, Sâbir'in:

Göñül piyâde beyâbânda kârvân geçeyor
Meded meded yetiş ey Hızır kim zamân geçeyor (yk.21a).

matla'lı gazeline sayfa kenarında bir nazire yazmıştır. Bu mahlas, 18.yy. Mevlevî şairi Nesib Dedeye ait olup bu nüshanın da müstensihisi olması muhtemeldir.³⁵ *Dîvân*'ın İstanbul Ünv. No. T.2937 numaralı nüshasının müstensihisi olan Cem'î de yeri geldikçe sayfa kenarlarında Sâbir'in iki gazeline ve bir rubaîsine nazire yazmıştır.

Kaynaklarda Sâbir Pârsâ'nın şairliği yanında musiki ve hat sanatında da mahir olduğu vurgulanır. Esrâr Dede bu konuda şöyle der:

“Hatta müretteb dîvân-ı belâgât-‘unvânları olup eş‘ârı beyne’l küll müselleme ü meşhûr bir şâ‘ir-i pür-zür ve fenn-i hoş-nüvîsîde ve semt-i müsîkîde mâlik-i hazz-ı mevfür olup...”³⁶

(Hatta edebî değeriyle tanınmış, müretteb divanı olup şiirleri herkesçe kabul edilmiş, meşhur, güçlü bir şair ve güzel yazı yazma sanatında ve musiki konusunda büyük bir pay sahibi olup ...)

Safâyî ise:

“Hakka ki ‘ilm ü kemâlde ve şi‘r ü inşâda yed-i tülâsı ve rütbe-i şâbûle mevsûl takrîr ü imlâsı olup...”³⁷

(Gerçekten ilim ve kemalde, nazım ve nesirde büyük birikimi ve herkesçe kabul gören bir dereceye çıkmış yazılı ve sözlü anlatımı olup.)

der. Şeyhî ise *Vekâyi 'u'l-Fuzalâ*'da şöyle der:

“Hoş-fehm ü hoş-sohbet güher-nisâr-ı nevâdir-i fazîlet ü ma‘rifet elsine-i selâse tekellümüne kâdir, tahşîs-i şi‘r ü inşâda mâhir idi.”³⁸

(Anlayışlı, hoş sohbet, irdem ve hünerin ender bulunur cevherlerini saçan, üç dil ile konuşabilen, özellikle nazım ve nesirde yetenekli idi.)

II. Eserleri

1. Dîvân

Şairin en önemli eseri *Dîvân*'ıdır. *Sâbir Pârsâ Dîvânı*'nın “İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu”nda³⁹ üç nüshasından söz edilir.

³⁵ Mehmet Nâil Tuman, *age.*, s. 1051.

³⁶ Esrâr Dede, *age.*, s. 189.

³⁷ Safâyî, *age.*, s. 289.

³⁸ Şeyhî, *age.*, s. 467.

Millî Kütüphane mikrofilm arşivi kataloğuna göre ise sekiz nüshası bulunmaktadır. Bunların mikrofilmlerini incelediğimizde:

D 952: İstanbul Üniv. Ktp. No. T. 1597/3; D 953: İstanbul Üniv. Ktp. No. T. 2883/4; D 954: İstanbul Üniv. Ktp. No. T. 2877; D 955: Süleymaniye Ktp. (Atıf Efendi) No. T.2255/2 numaralı dört nüshanın Sâbir Pârsâ'ya ait olmadığını gördük. Bunların *Tıybî Dîvânı* olduğunu ve sehven Sâbir Pârsâ adına kaydedildiğini tespit ettik. *Dîvânlar Kataloğu*'nda bulunan üç nüshanın dışında mikrofilm arşivinde, A 405 numarada kayıtlı Nuruosmaniye Kütüphanesi 4959/10 numaralı nüsha ise eksik bir nüshadır. Bunlardan başka eserin, "Yapı Kredi, Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu 758/3"⁴⁰ numarada kayıtlı bir nüshası daha vardır. Böylece *Sâbir Pârsâ Dîvânı*'nın beş nüshasını tespit etmiş bulunuyoruz:

1. Reşit Efendi (Millet Ktp.) No. 765/1.
2. İstanbul Üniv. Ktp. No. T. 2937.
3. İstanbul Üniv. Ktp. No. T. 1685.
4. Nuruosmaniye Ktp. No. 4959/10
5. Yapı Kredi, Sermet Çifter Araştırma Ktp. No. 758/3

Sâbir Pârsâ Dîvânı'nda toplam 7 kaside, 11 tarih, 3 musammat, 216 gazel, 7 kıt'a, 18 matla, 59 rubaî yer almaktadır. Bunlardan 1 kaside, 1 tarih, 39 gazel, 1 matla, 2 rubaî Farsça; 1 tarih ve 1 kıt'a Arapça olarak kaleme alınmışlardır. Dîvân,

Ey zı-hâk-i tîre-gün rûh-ı musavver sâhte
Cilveî kerde ber-o hurşîd-i enver sâhte (yk.1b)

matla'lı Farsça tevhid manzumesi ile başlar. Bu şiiri Türkçe bir na't takip eder. Sonra Mevlânâ, Ağa-zâde Muhammed Efendi ve Musahib Mustafa Paşa'ya birer, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya iki mehdiye olmak üzere 5 kaside yer almaktadır. Musahib Paşa hakkındaki;

Levhaşa'llâh ki 'âlem-yine handân oldı
Dem-i gül-geşt-i ferah-bahş-ı gülistân oldı (yk.5a)

matla'ı ile başlayan kasidede, Paşanın, Padişah IV. Mehmet'in kızı Hadice Sultan ile H.1086/ M.1675'de yapılan düğünü konu edilmiştir.

Tarih manzumeleri ise sırasıyla, Sultan IV. Mehmed'in oğlu şehzâde Mustafa'nın doğumu H.1074/ M.1664, Uyvar Kalesi'nin fethi H. 1075/ M.1664, Lehistan seferi H.1083/ M. 1672-3, yine şehzâde Mustafa'nın sünnet düğünü H.1081/ M.1670-71, Veziriazam Fâzıl Ahmet Paşa'nın Kandiye Kalesi'ni fethi H.1080/ M.1669, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Çehrin Kalesi'ni fethi

³⁹ Komisyon, *age*, s.447.

⁴⁰ Yücel Dağlı ve diğerleri, *Yapı Kredi, Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, İstanbul, 2001, s.296.

H.1089/ M.1678, “Târîh-i Şeyhülislâm şoden” H.1079/ M.1668-9,⁴¹ hakkındadır. Daha sonra H1069/ M.1658-9 yılında meydana gelen büyük bir deprem hakkında Arapça, Farsça ve Türkçe birer beyit ve 5 bendlik mütekerrir müseddes yer almaktadır.

Musammatlar bölümünde, Sâbir’in, Ağa-zâde Muhammed Efendi’nin gazeline yazdığı 7 bendlik bir tahmis, Hâletî’nin

Hümâsın lîk resmûñ süfle-dillerle konuşmağdur
Egerçi kâmetün bâlâdur ammâ gönîlüñ alçağdur (yk.9a)

matla’ı ile 5 bendlik bir mütekerrir müseddes ve Feyzî’nin yukarıda geçen bir beyti ile yazılmış ilk bendi Farsça olan 5 bendlik bir mütekerrir müseddes⁴² bulunmaktadır.

Musammatlardan sonra yer alan gazeller bölümünde 39’u Farsça, 177’si Türkçe 216 gazel vardır. Daha sonra biri Arapça 7 kıt’a, biri Farsça 18 matla’, ikisi Farsça 59 rubaî ile eser sona erer.

2. Gül ü Nevrûz

İran şairi Molla Celâl’in aynı adlı mesnevîsinin Türkçe’ye manzum çevirisidir. Sâbir bu çeviriyi tamamlamamıştır. Mesnevî, çift kahramanlı alegorik bir aşk hikâyesidir. 881 beyit olan mesnevî, *mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün* vezniyle yazılmıştır. Aynı vezinde yazılmış olan Molla Celâl’in eserinin beyit sayısı 1124’tür. Gül ü Nevrûz’un bilinen iki nüshası vardır:

1. İstanbul Üniv. Ktp. No. T. 1685
2. Reşit Efendi (Millet Ktp.) No. 765/2

Eserin başında tevhid, na’t, Sultan IV. Mehmet’e methiye ve sebab-i telif bölümü yer alır. Şair methiyesinde IV. Mehmet’in Edirne’de yaptırdığı sarayı için şairlerden Arapça tarih manzumesi yazmalarını emrettiğini, kendisinin yazdığı manzumenin beğenilip padişahın büyük bir ihsana mazhar olduğunu anlatır. Bu Arapça tarih manzumesi, mesnevîde ve divânının görebildiğimiz dört nüshasında bulunmamaktadır. Sebeb-i telif bölümünde Sâbir, mesnevîsini Saray-Bosna’da yazdığını söyler. Buna göre eserin yazılış tarihi şairin Bosna kadısı olarak görev yaptığı H.1079-80/ M.1669-70 seneleri olması gerekir.

3. Îsâgûcî Şerhi

Kaynaklarda “Tasavvurât Şerhi” olarak anılır. Şairin ilimdeki gücünü gösteren bu eser, Selçuklu ve Osmanlı medreselerinde okutulan mantık kitabının⁴³

⁴¹ Bu tarihte Sâbir’in dostu Minkârî-zâde Yahyâ Efendi şeyhülislâm idi. Yahyâ Efendi 21 Kasım 1662 (H.1073)-21 Şubat 1674 (H.1084) tarihleri arasında şeyhülislâmlık yaptı. Yerine Çatalcalı Ali Efendi getirildi. (Abdülkadir Altunsu. *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara, 1972, s. 93-94.)

⁴² Sâbir’in, Hâletî ve Feyzî’nin matla’larını tekrarlayarak yazdığı bu şiirler aslında birer tesdistir. Ama “müseddes” olarak adlandırılmışlar. Bkz. Haluk İpekten. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul, 1994, s. 95.

şerhidir. Şair, bu eserini *Safâyi Tezkiresi*'ne⁴⁴ göre Veziriazam Köprülü-zâde Fâzıl Ahmet Paşaya, *Sicill-i Osmânî*⁴⁵ ve *Osmanlı Müellifleri*'ne⁴⁶ göre ise Melek Ahmet Paşaya sunmuştur.

Sonuç

XVII. Yüzyılın son yarısında yaşayan Sâbir Pârsâ, zamanının bir sanat ve kültür merkezi işlevini de gören Mevlevî muhitinde yetişmiştir. İyi bir eğitim ve tasavvufî terbiye almış olan Sâbir, uzun yıllar şeyhlik yaptıktan sonra ilim yönü ağır basarak bu görevini bırakmış, bir müddet müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Şairin her üç dilde-Türkçe, Farsça, Arapça- eser yazacak kadar mahareti ve bilgisi vardı; musiki ve hat sanatlarında mahir idi. Şiirinde, döneminde revaç bulan Sebki Hindî tesiri açıkça görülür. *Divân*'ının yanısıra Farsça'dan tercüme bir mesnevisi ve Arapça bir mantık kitabına şerhi bulunmaktadır.

⁴³ Ebherî, *İsâgüci, Mantığa Giriş*, Haz.: Hüseyin Sarioğlu, İstanbul, 1998, s. 7.

⁴⁴ Safâyi, *age.*, s. 289.

⁴⁵ Mehmed Süreyya, *age.*, s. 1410.

⁴⁶ Bursalı Mehmet Tahir, *age.*, s. 175.